

Bělověžský prales

Jiří Šafář a Jan Plesník

Jen málo míst v Evropě se může oprávněně pochlubit tolika mezinárodními oceněními. Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) jej zařadila mezi lokality světového dědictví i mezi biosférické rezervace. Stalo se součástí i dobře známé soustavy chráněných území Evropských společenství Natura 2000. Může se pochlubit Evropským diplomem, který Rada Evropy již od roku 1965 uděluje ochráněným mimořádně významným a přitom dobře spravovaným chráněným územím od Azorských ostrovů po Ural. Spousta těch, kteří lokalitu navštívili, ji pokládá za přímo ukázkový příklad přírody, které tradičně říkáme divočina. Řeč je o Bělověžském pralesi.

Zachovalý les pralesovitěho typu názorně ukazuje, jak vypadal porost původně pokrývající nížiny větší části Evropy. Turisty z České republiky častěji navštěvovaná polská část pralesa náležející Bělorusku je podstatně větší: zahrnuje totiž 1 770 km² státního národního parku. Nicméně nejpřísnější ochrana se vztahuje na 157 km², zbytek připadá na rozlehlé ochranné pásmo a přechodovou zónu. Jak se vůbec přihodilo, že se na rozhraní Polska a Běloruska udržel les, v určitých částech ne nepodobný tomu, který rostl na území ČR už před 8 000 lety?

Bělověžský prales představuje poslední rozsáhlý dobře zachovalý zbytek původního nížinného lesa ve střední a východní Evropě – mokřina s zebatkou bahenní (*Hottonia palustris*).

Prales Dědy Mráze

Až do 14. století putovali lidé územím Bělověžského pralesa pouze podél vodních toků. V takovém stavu zastihl v roce 1410 oblast polský král litevského původu Vladislav II. Jageľlo. Důvod, proč se před legendární bitvou u Grunwaldu zastavil právě tady, byl vysloveně prozaický: potřeboval nasytit své z různých částí polsko-litevské unie a ze zahraničí posbírané vojsko. O šestnáct let později se do vesničky Bělověž uchýlil již životem unavený panovník podruhé, aby se ukryl před morovou epidemií. O tom, jak si polští králové považovali rozsáhlého revíru, nejlépe vypovídá skutečnost, že Vladislav IV. ze švédské dynastie Vasa vydal v roce 1639 zvláštní dekret, kterým osvobodil všechny obyvatele kraje z poddanství a odpustil místním placení daní. Museli se ovšem předtím zavázat, že budou pečovat o les a že pokud do pralesa dorazí korunovaná hlava, budou ji provázet při lovu a podle pokynů nadhánět zvěř.

Ve vstřícném přístupu polských králů k pralesu pokračovali i ruští carové, kteří jej získali po třetím dělení Polska v roce 1795. Ve druhé polovině 19. století se prales stal přímo jejich osobním majetkem. Prales citelně zasáhla 1. světová válka a po ní se v oblasti vystřídal v rychlém sledu pět vlád. Teprve varšavský kabinet vyhlásil na území pralesa v roce 1923 národní přírodní rezervaci.

vaci. I když proslulý milovník luxusu Hermann Göring plánoval zřídit v Bělověžském pralesi největší lovecký revír na světě, vytěžil wehrmacht za 2. světové války z tamějších porostů 5 milionů metrů krychlových dřeva, což odpovídá asi třetině roční těžby dřeva v České republice.

Po válce byl prales rozdělen mezi Polsko a tehdejší Sovětský svaz. A právě ve vládní rezidenci Viskuli na běloruské straně byla 8. prosince 1991 podepsána nejvyššími představiteli Ruské federace, Běloruska a Ukrajiny dohoda, která oficiálně bývalou supervelmoc rozpustila.

A na okraj jedna zajímavost. V roce 2004 vyhlásilo Bělorusko prales za oficiální domov Dědy Mráze. Místní vám rádi ukáží obydlí zmiňované pohádkové bytosti, mladší generaci známé z dnes již legendárního filmu *Mrazík*.

Vítejte v chrámu přírody

Protože více než třetinu lesních porostů v bělověžském komplexu tvoří jehličnany, zamíří návštěvníci obvykle do jeho střední části, tvořené většinou listnáči. Na zem padlí velikáni, přirozená obnova, mozaika tmavých a naopak prosvětlených plošek a rozpadající se dřevní hmota všude kolem ohromí především milovníky přírody ze západoevropských zemí, vyznačujících se opravdu tvrdě zkulturněnou krajinou. Právě tady dosahují stromy průměrného věku 130 let. Přes 40 metrů vysoké duby, honosící se vlastními jmény, jsou bezpochyby daleko starší.

Bělověžský prales nevyniká členitou morfologií, právě naopak. Leží v nadmořské výšce 150–170 metrů. Přesto se může pochlubit nečekaně vysokým počtem planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. Protože na obou stranách hranice působí hned několik vědeckovýzkumných institucí, máme k dispozici poměrně přesná čísla. Víme, že v pralesi roste téměř 1 100 druhů cévnatých rostlin, z nichž dvě třetiny patří mezi původní. Za všechny jmenujme alespoň tomkovici vonnou (*Hierochloë odorata*). Tato aromatická tráva dodává typickou chuť stejnojmenné jemné vodce. Ekosystém

osidluje více než 11 000 druhů bezobratlých, zejména hmyzu, a 335 druhů obratlovců. Není divu, že někteří autoři považují prales za výsek evropské nížiny s vůbec nejvyšším počtem druhů. Původní nížinný listnatý les má do neprostupné vegetace v podobě jakési zelené záclony daleko. Zůstává překvapivě pestrá mozaikou rozmanitých vývojových fází lesa, prostoupených různě velkými tůněmi, na běloruské straně také rašeliništi i otevřenými plochami travinných porostů.

K zachování příznivého stavu části pralesa přispívá skutečnost, že jeho větší část je turistům nedostupná. Malý výsek polského národního parku navštěvují s průvodcem organizované skupiny. Do běloruské části si kromě povinného doprovodu musíte navíc opatřit vízum, zvláštní povolení ke vstupu do příhraničního pásma a při pobytu delším než tři dny se nechat zaregistrovat na místní policejní stanici.

Vlajková loď zubr

Bělověžský prales neproslavily ani tak půltisíciletí staré stromy, ale největší evropský savec – zubr evropský (*Bison b. bonasus*). Byl to právě on, který jako mimořádně ceněná trofejní zvíře lákal do ohromného původního lesa panovníky. Již zmiňovaný Vladislav II. Jagello v něm za pouhých osm dní ulovil pro své vojsko tolik zubrů, že jejich maso naplnilo padesátku sudů účtyhodných rozměrů. Slabosti pro zubry podlehl i mnozí carové. Zubr se ocitl nejen ve znaku polského parku, ale zdobí i nálepku místního piva a jmenuje se po něm jedna z nejznámějších běloruských opozičních organizací.

V 19. století se ohromný přírodní les na polsko-běloruském pomezí stal posledním přirozeným útočištěm zubra evropského. Ještě před vpádem německé armády v roce 1915 osidlovalo proslulou honitbu carské rodiny 729 těchto mohutných kopytníků. V únoru 1919 zabil místní pytlák posledního v přírodě volně žijícího zubra evropského. Ale již o deset let později bylo z chovů v lidské péči v Německu a Švédsku zakoupeno několik jedinců pro nově budovanou zubří rezervaci v Bělověžském pralesu. V roce 1952 mohla být za asistence filmových kamer v polské části vypuštěna mimo oboru do volné přírody tři zvířata. V současnosti osidluje Bělověžský prales nejpočetnější populace

Zubr evropský (*Bison b. bonasus*) se stal první živočišným druhem na Zemi, kterému byla při snaze o jeho záchranu zřízena v roce 1923 mezinárodní plemenná kniha.

zubra na světě, čítající na 620 jedinců. Zdá se, že její abundance (početnost) již překročila nosnou kapacitu místního ekosystému, takže musí být zejména na běloruské straně hranice regulována odstřelem. Omezení příbuzenské plemenitby (*inbrídingu*), která se nejen u bělověžského stáda projevuje stále výrazněji pářením méně příbuzných jedinců, brání vysoký plot podél společné hranice, postavený sovětskými úřady v 80. letech 20. století z obavy před tehdy se aktivizující Solidaritou a připomínající železnou oponu. Nížinná neboli bělověžská genetická linie zubra se totiž odvozuje jen ze sedmi zvířat, z toho tří samic.

Národní pýcha nebo továrna na dřevo?

Oba národy, které nejzachovalejší a nejrozsáhlejší nížinný přírodní les sdílejí, jsou na své přírodní dědictví plným právem pyšní. Přesto se Bělověžský prales potýkal a potýká s nemalými problémy.

Na více než 80% polského národního parku se běžně těží dřevo, často za využití dotací z Evropské unie. Stromy padají ostošest

i v mnohem větším běloruském chráněném území, kde byla po zániku bývalého Sovětského svazu vybudována překvapivě moderně vybavená pila. Strážlivé odhady uvádějí, že jen z unikátního porostu na polské straně každoročně odjede 2 800 nákladních aut vrchovatě naložených dřevem. Do lesního ticha stále častěji pronikají stavbaři, aby na této „dobré adrese“ postavili další převážně soukromá rekreační obydlí. Přítomnost urostlých strážců v černých brýlích a s vybouleným podpažím potvrzuje, že rozsáhlé sídlo s nemalými pozemky vlastní na běloruské straně samotný prezident Lukašenko.

V roce 1996 se sice rozloha chráněného území na polské straně zdvojnásobila a v roce 2003 tu byla vyhlášena nová chráněná území, ale úsilí nevládních organizací a vědců zvětšení zóny přísné ochrany, kam by s motorovou pilou neměl nikdo vstoupit, naposledy narazilo na odpor místních obyvatel.

Foto J. Šafář
J. Šafář je vedoucím střediska
AOPK ČR Olomouc,
J. Plesník působí v AOPK ČR Praha
jako poradce ředitele

SUMMARY

Šafář J. a Plesník J.: The Bialowieza National Park

The Bialowieza Primeval Forest is the last large well preserved fragment of primeval European lowland deciduous forest straddling the border between Poland and Belarus. The forest survived largely intact from the 14th century to the early 20th century, because it was a hunting preserve of Polish kings and then Russian tsars. In the forest, natural processes have been running not heavily disturbed by direct human interference for thousands of years on a lar-

ge area. Permanent presence of uprooted and broken trees, much dead wood and stands with multiple stories offer to wildlife the very specific habitat. The richness of wild plant and animal species found in the primary forest is surpassed nowhere in other lowland areas across Europe. The largest population of the European Bison or Wisent (*Bison bonasus bonasus*) which was successfully reintroduced into the wild in the early 1950s worldwide occurs there. Nevertheless, European bison have been more and more facing consequences of inbreeding (the founder effect). Commercial logging is the most pronounced threat to the above World Heritage Site and UNESCO Biosphere Reserve.